

CERCETĂRI INTERDISCIPLINARE

OBSERVAȚIUNI CU PRIVIRE LA RESTURILE ANIMALIERE DESCOPERITE ÎN STAȚIUNEA CUCUTENIANĂ DIN FAZA A₄ DE LA BĂLȚAȚI (JUD. IAȘI)

SERGIU HAIMOVICI

În ceea ce privește privește caracteristicile palcofaunei din așezările culturii Cucuteni există actualmente date relativ bogate, ea fiind mai bine cunoscută în prezent, decât aceea din oricare altă cultură neolitică de pe teritoriul României. De curând a putut fi executată o sinteză de etapă în această privință¹.

Resturile animaliere la care ne referim în lucrarea de față au avantajul că provin dintr-un complex închis (groapa nr. 1), care a fost astupată încă din eneolitic, aparținând așezării cucuteniene de pe dealul Mândra 1, înspre iazul din apropierea satului Bălțați; materialul arheologic descoperit odată cu resturile osoase datează această groapă în faza A₄ a culturii².

Așezarea este situată în unitatea geomorfologică cunoscută sub denumirea de câmpia colinară din NE Moldovei și anume în acea parte a ei care alcătuiește bazinul Bahluiului. Menționăm că din cadrul acestei formațiuni geografice – făcând parte actualmente din județele Iași și Botoșani – a mai fost studiată fauna cucuteniană din patru așezări aparținând fazei A a culturii: așezarea eponimă³ care este foarte aproape de cea de la Bălțați, așezarea de la Andrieșeni⁴, așezarea de la Trușești⁵ și așezare de la Drăgușeni, dataată precis tot în faza A₄⁶.

Materialul faunistic descoperit la Bălțați este în cantitate mică, el fiind alcătuit în întregime din resturi osoase aparținând mamiferelor (chiar și

¹ S. Haimovici, în *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Biblioteca Archaeologica Iassiensis, I, Iași, 1987, p. 157-166.

² Săpăturile au fost executate în 1982 de către arheologul M. Dinu care a avut amabilitatea de a ne furniza amănunte privind datarea complexului și a ne oferi pentru studiu resturile animaliere găsite: îi mulțumim și pe această cale.

³ S. Haimovici, în *AM*, VI, 1969, p. 317-319.

⁴ M. Isac, *Lucrare de diplomă*, 1962.

⁵ S. Haimovici, în *AȘUI*, biologie, VI, 2, 1960, p. 387-396.

⁶ Silvia Marinescu Bîlcu, Alexandra Bolomey, M. Cîrciumaru, A. Muraru, în *Dacia*, N.S., XXVIII, 1-2, 1984, p. 41-46.

fragmentele foarte mici – 21 la număr – reprezentând doar așchii osoase pe care, întrucât ne-a fost imposibil să dăm o diagnoză specifică, le-am considerat ca nedeterminabile, aparțin tot acestui grup de vertebre); am putut determina cu precizie un număr de 99 piese care aparțin la opt specii, după cum se vede din lista alăturată, în care le-am trecut în ordinea lor sistematică.

Lista speciilor de mamifere determinate în așezarea de la Bălțați

- Canis familiaris* (câinele) ;
Sus scrofa ferus (mistrețul) ;
Sus scrofa domesticus (porcinele) ;
Cervus elaphus (cerbul) ;
Capreolus capreolus (căpriorul) ;
Bos taurus (taurinele) ;
Ovis aries (ovinele) ;
Capra hircus (caprinele).

Materialul aparținând fiecărei din cele opt specii, trei sălbatice și cinci domestice este foarte inegal cantitativ și de aceea pentru a avea un tablou real al importanței lor în viața materială a locuitorilor așezării am calculat frecvențele de fragmente și indivizi prezumați, pe care le-am trecut în tabelul 1, luând în considerație, cu precădere, ponderea lor economică.

Tabelul 1

Frecvența speciilor descoperite

Specia	Frecvența		Indivizi prez.	
	nr. abs.	%	nr. abs.	%
<i>Bos taurus</i>	42	42,42	6	30,00
<i>Sus scrofa domesticus</i>	24	24,24	4	20,00
Ovicaprinae (<i>Ovis et capra</i>)	13	13,13	4	20,00
<i>Sus scrofa ferus</i>	8	8,08	2	10,00
<i>Cervus elaphus</i>	9	9,09	2	10,00
<i>Capreolus capreolus</i>	2	2,02	1	5,00
<i>Canis familiaris</i>	1	1,01	1	5,00
TOTAL	99		20	

A. Mamifere sălbatice

Mistrețul este reprezentat prin opt resturi, cu un fragment din regiunea nucală a neurocraniului și alte șapte piese provenind de la scheletul membrilor ;

numărul de indivizi prezumați este de cel puțin doi, de vârstă matură, cu probabilitate ambii masculi. s-au executat o serie de măsurători trecute în tabelul 2.

Tabelul 2

Măsurători executate pe resturi de *Sus scrofa ferus* (mm)

Osul	Dimensiunea	Valoarea
Omoplat	Lung. capului artic	50 ; 50
	Lung. supr. artic	43 ; 39
	Lărg. minimă a gâtului	30 ; 29
Humerus	Lărg. epif. infer.	60
	Lărg. supr. artic	45
Radius	Lărg. epif. super.	37
Coxal	Diametru acetabular	42
Calcaneu	Lung. maximă	110

Deși nu suntem în fața unor piese capitale, totuși mistrețul din stațiunea de la Bălțați pare să fi fost în medie mai masiv decât subspecia actuală din regiunile noastre – *S. scrofa atila*.

Cerbul prezintă un număr de 9 fragmente, dintre care 4 sunt resturi de coarne cu totul ne semnificative (unul dintre ele este cu mare probabilitate un ram al ochiului). Numărul de indivizi prezumați credem că ar fi de doi, poate un mascul și o femelă ambii maturi. A fost posibilă prelucrarea biometrică doar a două fragmente osoase.

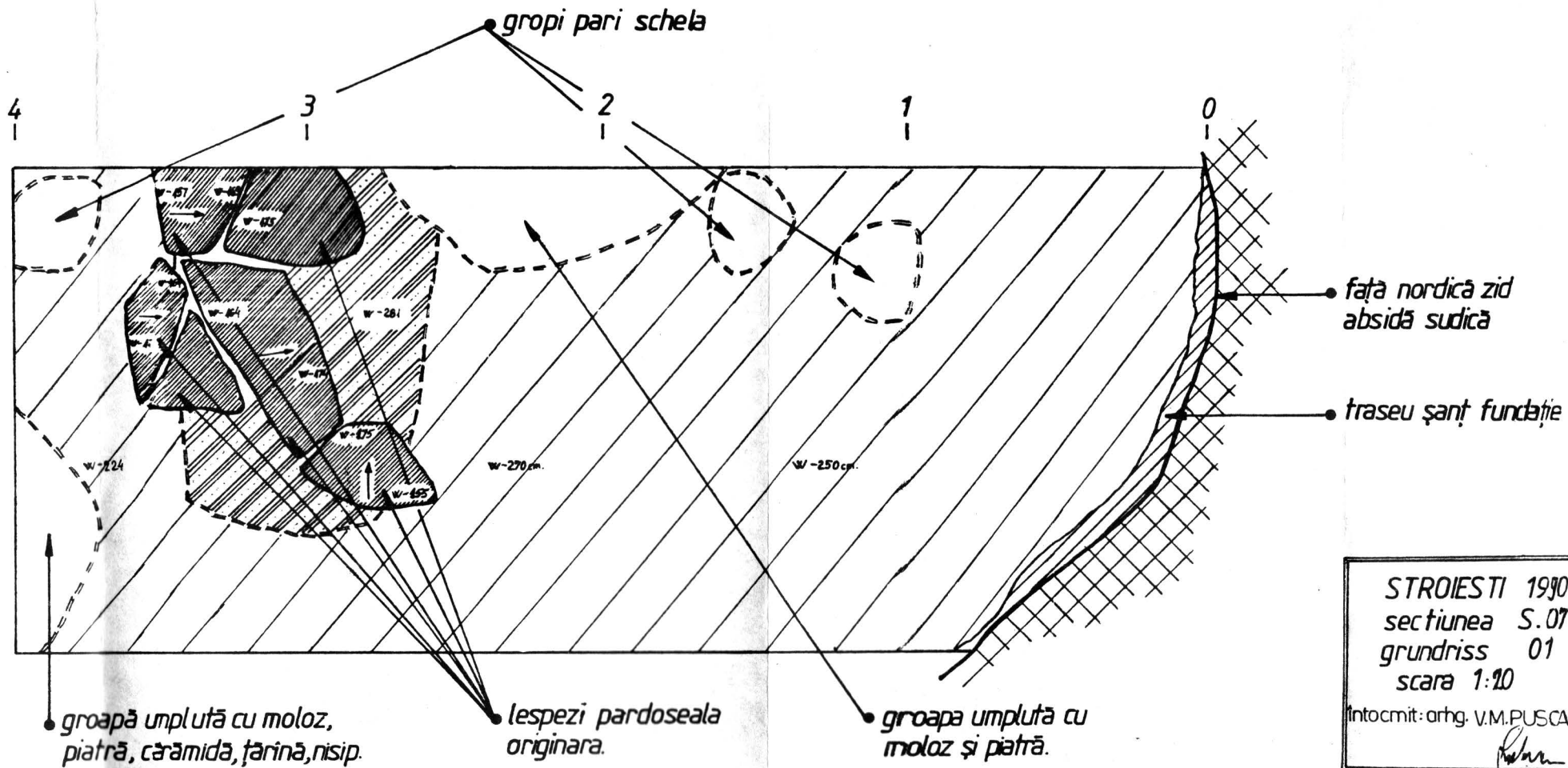
Tabelul 3

Măsurători executate pe resturi de *Cervus elaphus* (mm)

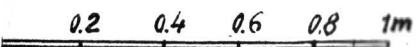
Osul	Dimensiunea	Valoarea
Radius	Lărg. epif. super.	63
	Lărg. supr. artic.	54
Falanga I	Lung. maximă	68
	Lărg. epif. super.	25
	Lărg. minimă a diafiziei	19

Din cauza penuriei datelor nu putem stabili caracteristicile morfoscopice și biometrice ale cerbului din jurul așezării de la Bălțați dar desigur că el este asemănător cu acela ce exista pe teritoriul Moldovei în timpul înfloririi culturii Cucuteni ⁷.

⁷ Vezi lucrarea de la nota 1 la p. 160.

STROIESTI 1990
 secțiunea S.07
 grundriss 01
 scara 1:10
 Intocmit: arhg. V.M. PUSCASU
[Signature]

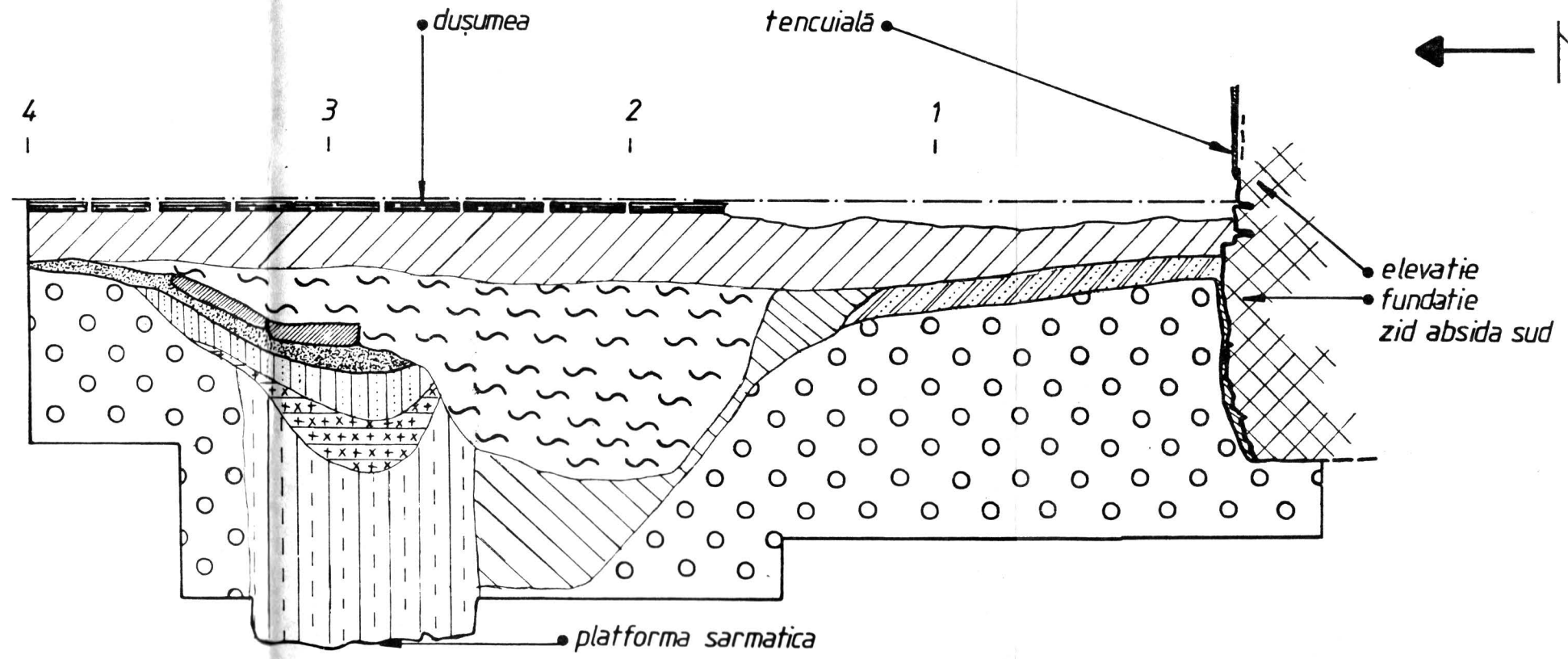

W±0

LEGENDA

- — sol viu;
- — sol scos din fundație;
- — nisip;
- — piatră lespezi;
- — nivelare moloz;
- — mortar de var;
- — nivelare groapă;
- — moloz + piatră;
- — sol viu purtat;
- — umplutură.

STROIESTI 1990
 secțiunea S.07
 profil mal estic
 scara 1:20
 întocmit: arhg. V.M. PUȘCASU

Fig. 6

Căpriorul are doar două resturi : o picșă foarte frumoasă reprezentată printr-un metatars întreg, provenit de la un matur și un fragment din falanga II.

Dăm mai jos (în mm) dimensiunile pentru metatars :

Capreolus – Metatars

Lungime maximă	206
Lărg. epif. super.	20
Lărg. epif. infer.	24
Lărg. minimă a dial.	17
Indice de glacialitate	8,25
Înălțimea la greabăn	746

Considerând talia calculată după metatars putem spune că suntem în fața unui exemplar relativ mic, probabil o femelă și că, în general, căpriorul din faza A a culturii Cucuteni de la Bălțați era reprezentat de o formă relativ gracilă, cu nimic mai mare decât tipul existent actualmente în regiunile noastre.

B. Mamifere domestice

Taurinele reprezintă, în cadrul mamiferelor domestice, specia cu frecvența cea mai înaltă, având totodată peste 40% din totalul resturilor determinate și circa 1/3 din indivizii prezumați. Totuși materialul osos ce-i aparține apare foarte fragmentar, nu există nici un rest de corn, iar craniul este prezent doar printr-un rest mic, fragmentar, cu totul nesemnificativ. Se observă și penuria resturilor de maxilare cu dinți, mai abundente fiind fragmentele de vertebre, de coaste și oase ale membrilor. S-au putut executa doar două măsurători (în mm) și anume : Coxal – diametrul acetabular = (79) și Calcaneu – lungimea maximă = 135. Mai mult, somatoscopic, se poate spune că taurinele se încadrau în dimensiunile așa-zisului tip „primigenius“ formă mare, cu oase relativ masive.

În ceea ce privește vârsta de sacrificare, maxilarele cu dinți nu aduc nici o precizare. După prezența discului de creștere la unele oase lungi putem spune că există un individ încă tânăr și un altul, de acum, adult ; toți ceilalți patru sunt precis maturi, poate chiar de vârstă mai înaintată. Putem afirma astfel că, prin majoritatea lor, taurinele erau ținute pentru scopuri utilitare, devenind în mod secundar și producătoare de carne. Având în vedere talia lor specifică mare, apare evident faptul că aproximativ 50% din necesitățile de proteine animale ale populației umane erau satisfăcute prin sacrificarea cornutelor mari.

Ovicaprinele, denumite datorită taliei lor cornute mici, au o frecvență mult mai joasă decât taurinele. Au fost evidențiate resturi aparținând atât genului *Ovis* cât și genului *Capra*, de la aceasta din urmă fiind semnificative două

resturi de coarne ; penuria materialului nu ne poate preciza însă care dintre cele două genuri este prevalent. S-au putut executa unele măsurători, prea puține însă pentru a circumscrie dimensional atât ovinele cât și caprinele.

Tabelul 4

Măsurători pe resturile de *Ovicaprinae* (în mm)

Osul	Dimensiuni	Valorile	
Corn	Diam. mare al bazei	40	36
	Diam. mic al bazei	28	(26)
	Circonf. bazei	111	95
	Sex	mascul c	femel c
Omoplat	Lung. capului artic	30	
	Lung. supr. artic	25	
	Lărg. minimă gât	20	o
Metacarp	Lărg. epif. infer.	23	o

c = genul *Capra*o = genul *Ovis*

În ceea ce privește vârsta de sacrificare, după dinți se poate constata prezența unui individ foarte bătrân, de 8-10 ani ; la oasele lungi nu există deloc discul de creștere deschis încât și celelalte exemplare sunt cel puțin mature. Astfel, este clar faptul că ovicaprinele erau ținute mai întâi pentru scopuri utilitare și abia în mod secundar ca furnizoare de carne, care, dat fiind talia cornutelor mici, reprezenta o cotă joasă în acoperirea necesităților de proteine animale ale populației din așezarea de la Bălțați. Se pune întrebarea care erau scopurile utilitare la care erau folosite ovicaprinele. Este evident că, mai întâi, asemeni taurinelor, ca producătoare de lapte. Furnizau însă ovinele și lână ? Se știe că speciile de oi sălbatice, strămoșii celor domestice, nu sunt acoperite cu lână propriu-zisă, ci doar iarna, cu un fel de păr mai lung, să-i spunem lănos, impropriu pentru a fi prelucrat. Unii autori susțin că primele ovine domestice nu produceau lână și doar ulterior, probabil abia în neolitic sau chiar în epoca bronzului, printr-o mutație genetică, au apărut și oi purtătoare de lână⁸. Materialul arheozoologic, reprezentat prin resturi osoase, nu poate da un răspuns satisfăcător la această întrebare.

Porcinele au o frecvență mai înaltă decât cornutele mici privind cantitatea de fragmente osoase, dar le egalează după indivizi prezumați. Există puține resturi semnificative, două maxilare superioare fragmentare care prezintă doar

⁸ S. Bökönyi, *History of domestic mammals in central and eastern Europe*, p. 159 ; Angela von don Driesch, în *Zur frühen Mensch-Tier-Symbiose*, p. 29.

premolarii, un fragment din simfiza mandibulei cu un canin „in situ”, arătând că provine de la o femelă, câteva resturi de oase ale membrilor, la care s-au executat chiar măsurători.

Tabelul 5

Măsurători executate pe resturi de *Sus scrofa domesticus* (în mm)

Osul	Dimensiuni	Valorile
Omoplat	Lung. capului artic	33
	Lung. supr. artic	27
	Lărg. minimă gât	21
Humerus	Lărg. epif. infer.	40
	Lărg. supr. artic	31
Femur	Lărg. epif. infer.	44

Atât biometric cât și somatoscopic se constată că în așezarea de la Bălțați exista un porc cu caractere primitive, de talie relativ mică, deci asemănător cu așa-zisul tip „palustris”.

Cu privire la vârsta de sacrificare menționăm prezența unui individ pe care îl considerăm oarecum tânăr, după un radius la care atât epifiza superioară cât și cea inferioară lipsesc, discul de creștere fiind astfel deschis; la nici un alt os lung al membrilor nu se mai observă însă urmele acestui disc. La cele două maxilare premolarii definitivi, nu apar, ce e drept, deloc erodați. Așadar din cei patru indivizi doar unul ar fi tânăr ceilalți trei adulți și chiar maturi, situație care apare la prima vedere greu de explicat, dar pe care o găsim, în general, în așezările cucuteniene și este legată de caracterul primitiv al acelor porcine⁹. Se știe că porcinele, spre deosebire de celelalte mamifere domestice, care cu precădere se folosesc pentru scopuri utilitare, sunt crescute exclusiv pentru a furniza carne și grăsime. Facem mențiunea că totuși în această privință, luând în considerare și talia lor specifică, ele se situează în acoperirea necesităților de proteine animale ale locuitorilor din așezarea de la Bălțați, cu mult după taurine.

Câinele, pe care-l socotim fără o importanță economică directă, întrucât, cu cea mai mare probabilitate, nu era folosit în alimentație, are doar un singur rest, un fragment de humerus, care somatoscopic s-ar încadra la tipul câinilor de talie mică, așa-zisul „palustris”, comun în tot neoliticul. Frecvența joasă a sa (în jur de 1%) este caracteristică, în general, tuturor așezărilor cucutenice.

Este evident, din toate cele arătate până acum că creșterea animalelor era, pentru locuitorii din stațiunea de la Bălțați din faza A₄ a culturii Cucuteni, o

⁹ Vezi lucrarea de la nota 1, p. 163.

ocupațiune de prim ordin, taurinele situându-se pe primul loc și, împreună cu cornutele mici, fiind folosite mai întâi pentru scopuri utilitare, probabil în special ca producătoare de lapte.

Vânătoarea avea un rol mai mic, ea fiind de tip alimentar, vânându-se în primul rând artiodactilele mari, cerbul și mistrețul. Considerând talia lor, ele acopereau astfel o cotă destul de însemnată din necesarul de proteine animale (pe lângă faptul că în afară de carne, după sacrificare, ca și speciile domestice de altfel, furnizau pieile, coarnele, oasele, materii prime atât de utile într-o economie cu caracteristici primitive). Specificăm totodată că este aproape sigur faptul că se folosea o strategie bine chibzuită în exercitarea vânătorii : erau doborâte exemplare adulte și mature prezervându-se tineretul.

În final trebuie menționat că dacă actualmente zona din jurul satului Bălțați este aproape totalmente stepizată, în faza A₄ a culturii Cucuteni, dată fiind prezența în regiune a mistrețului și mai ales a cerbului, existau desigur acolo întinse masive forestiere, alcătuite din foioase, cu precădere stejărișuri.

OBSERVATIONS CONCERNANT LES RESTES ANIMALIERS DÉCOUVERTS DANS
LA STATION CUCUTENIENNE DE LA PHASE A₄ DE BĂLȚAȚI
(DÉPART. DE IASSY)

R é s u m é

L'établissement de Bălțați est situé dans la plaine collinaire du NE de la Moldavie. Les restes fauniques, en petite quantité, appartiennent à huit espèces (voir la liste et le tableau 1) des mammifères. On fait un étude somatoscopique et biométrique de chaque espèce, on discute leur fréquence, les occupations des habitants et les caractéristiques du milieu environnant durant le néolithique.